

THEOLOGIA BIBLICA

Adorjáni Zoltán

Kolozsvár

Az új magyar bibliafordítás erdélyi recepciója*

Előadásom első felében olyan gondolatokat szóltattok meg, amelyek közvetve kapcsolódnak a számomra kijelölt témához. Mögöttük nyilván ott van az a jellegzetesség, ami sajátos erdélyi helyzetünknel fogva rám is jellemző (de egyáltalán hol nem sajátos a helyzet?), hogy tudniillik az erdélyi ember fokozottabban hagyományörző; azért is, mert védekezve önkéntelenül kapaszkodik gyökereibe. Ezen erdélyi jellegzetesség miatt támadhattak bennem is éppen ilyen gondolatok, s ezek nem mentesek a szubjektivitástól. Ahol azonban befogadásról van szó, ott feltétlenül számolnunk kell a szubjektivitás tényezőjével.

Bevezető gondolataimat akkor fogalmaztam meg, amikor még nem voltak kezemben azok a visszajelzések, amelyekhez kérdőíves felmérés útján jutottam. A visszajelzések is igazolták, hogy gondolataim forrásai nem jellegzetesen egyéniek. Ámbár ehhez hozzá kell tennem: a hasonló gondolatok nem azt jelentik, hogy mindenben azonosulok erdélyi testvéreim véleményeivel. Ugyanis oktatói tevékenységemnél fogva naponként foglalkozom a Biblia eredeti szövegével. Így a bibliafordítások számomra alárendeltek, és az eredeti ismeretében könnyebben hajlok az olyan új átültetés elfogadására és bevezetésére, amely jobban szolgálja az Ige megértését. Gondolataim felé ezt a címet írhatnám: *Töprengés az elkerülhetetlenül szükséges új fordítás recepciójának folyamatáról.*

Az új fordítás erdélyi recepciójának objektív tényeiről előadásom második felében fogok beszélni.

1.

A Septuaginta előállása óta tudjuk, hogy a lefordított bibliai szent iratok recepciója nem valami magától értetődő folyamat. Jól tükrözi ezt *Ariszteasz levele*,¹ amely sajátos módon igyekezett érvényt szerezni annak a hitbéli szemléletnek is, hogy *a szent könyvek*

---

* Elhangzott Budapesten, 2005. november 8-án az új fordítású Biblia 30., és a revideált fordítású Biblia 15. évfordulójára rendezett szimpóziumon. (Utóbb kiegészített változat.)

¹ A pszeudoepigráf irat (Kr. e. 2. sz.) szerzője diaszpórai buzgó zsidó lehetett, aki a Tóra görög fordításának alexandriai szövegváltozatát kívánta előnyben részesíteni más, korábbi fordítási kísérletekkel szemben, amelyek kevésbé voltak megfelelőek. Emil Schürer: *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ*. Volume III.1. Revised and edited by Geza Vermes, Fergus Millar and Martin Goodman. Edinburgh Y. & ÍT. Clark LTD 1986, 679. A levélről ld. még: *Alexandriai Philón: Mózes élete*. Fordította Bollók János. A fordítást az eredetivel egybevetette: Kapitánffy István. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1994, 91–95.; Josephus Flavius: *A zsidók története*. XI–XX. könyv. Görögéből fordította dr. Révai József. A görög szöveggel összevetette, jegyzetekkel ellátta és az előszót írta dr. Hahn István. Negyedik kiadás. Talantum. Készült a Borsodi Nyomda Kft.-ben, 54–69.

átültetésére fordított munka sem mellőzi a Lélek ihletését;² illetve, hogy ugyanaz a Lélek szólal meg a fordítás által előállt új „Ige-testben”, mint aki az eredeti nyelven szólt.³

A levél által hangoztatott igazság tulajdonképpen nem volt teljesen új, és nem is szorult volna különösebb bizonyításra. A bizonyítást viszont egy olyan új helyzet tette szükségessé, amelyben éppen a szubjektív tényezők játszottak jelentős szerepet. Ugyanis az igazság magától értetődő lett volna, ha arra gondolunk, hogy például Ábrahám a maga óarám nyelvén értette meg a néki adott kijelentéseket, amelyek utólag óhéber nyelven rögzültek; és senki sem kételkedett abban, hogy az óhéber szavakban rögzült szöveg valóban Isten Igéje. Ezért kimondhatjuk: a Biblia héber és görög szövege csak sajátos értelemben eredeti, amennyiben ez a két nyelv a későbbi, illetve végző rögzülés folyamatának az eredménye.

A végső, írott, azaz megörökített formát nyert ó- és újszövetségi igék lerögzültek,⁴ és így változatlanok lettek. Ezért az írásban rögzült Ige mindig az eredeti marad a fordítás szemszögéből. Az eredeti és változatlan szöveg fordításai azonban ismételt megújításra „íteltettek”. „Az Ige maga állandó és örök, de nyelvezete változik az időkkel. Megújul, mint az élő szervezet, melynek anyaga folytonosan kicserélődik, megújul, de maga a szervezet ugyanaz marad.”⁵

a) A szent tradíciók kanonizálódásának megvan a maga követhető történelmi útja. Egyben azonban titokzatos folyamat is.⁶ Az viszont tény, hogy ebben a folyamatban nagy súllyal bír a szent tradíciók istentiszteletbe, liturgiába való beépülése. Akik fordítói munkára vállalkoznak, azoknak ezt nem szabad szem elől téveszteniük. Mert mindenféle fordítás merész kísérlet. A Bibliáé még inkább, ha igaként kötelez az Ige iránti hűség. (A bibliafordító a „hűség bilincseiben” táncol. Munkája egyaránt szent öröm és szent félelem. A fordító olykor a szent megilletődés és rettegés gátlásaival torpan meg, lesz tanácstalanná, avagy lehetnek tollvonásai is merevek.) Az igazi fordító pedig tudja:

² „...szinte ihletett állapotban prófétáltak [ti. a fordító 72 izraeli bölc s írástudó], de nem különféleképpen, hanem mindnyájan ugyanazokkal a szavakkal és mondatokkal, mintha mindegyiküket egy láthatatlan ihlető sugalmazta volna.” *Alexandriai Philón: Mózes élete*. Fordította Bollók János. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1994, 93.

³ „Akár görögül tudó káldeusok, akár káldeusul tudó görögök veszik kézbe egyidejűleg a két írást: a káldeus nyelvűt és fordítását, úgy csodálják és tisztelik őket, mint két testvérművet, vagy inkább mint olyanokat, amelyek tárgy és szóhasználat tekintetében azonosak egymással, és tolmácsolóikat nem fordítóknak nevezik, hanem szent tanítóknak és prófétáknak, akiknek gondolkodásbeli világosságában sikerült fölvenniük a versenyt Mózes legtisztább szellemével.” *Alexandriai Philón: Mózes élete*, 94.

⁴ A Szentírásról szóló református tan az ún. *Írás-kijelentést* is vallja. „A Szentírás tehát Isten igéje: abszolút tekintéllyel, csatlakozhatatlansággal, a Szentlélek által való inspiráltsággal, mint inscripturált, különös isteni kijelentés. A kijelentésnek tehát szolgálai formája, szarx-a, enszarkószisz-a a megörökített ige...” Sebestyén Jenő: *Református dogmatika*. I. Főrészt. Kiadja a budapesti Ref. Theol. Akadémia Kurzustára, 1940, 47.

⁵ Muzsnai László: A legújabb magyar Biblia. In: *RSZ* 1955, 77. Újszászy Kálmán pedig ezt nyilatkozta az 1975-ös új fordításról a Reformátusok Lapja által 1976-ban rendezett vitán: „...a legtükéletesebb fordítás sem örök, érintetetlen. Nyelvünk ma is, a mi időnkben is változik; amiért is mint az »öreg« Károlit, ezt az új fordítást is javítani, revideálni fogják mindaddig, amíg egy újabb korszakváltás új embere ismét új fordítást igényel.” Bottyán János: *A Magyar Biblia évszázadai*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1982, 156.

⁶ Vö. „Az Egyház csak elismeri és vallja az Írás tekintélyét, de nem adja. Wiclif *De veritate Sacrae Scripturae* című munkájában azt mondja, hogy az »egyház egy canont vagy könyvet sem tett inspirálttá, hanem csak elismerte és megvallotta, ami mint inspirált és kanonizált irat a gyülekezetben már régen megvolt és tekintéllyel bírt.«” Sebestyén Jenő: *Református dogmatika*. I. Főrészt, 49–50. Ld. ugyanezt: Török István: *Dogmatika*. Free University Press, Amsterdam 1985, 82.

elbizakodottság azt várnia, hogy fordítása azonnal Szent Bibliává váljék. Azért is, mert például, akire az Ige a Revideált Károli változatban tette az első hatásokat, majd pedig fél évszázadon át ugyanez volt számára a *Szent Biblia*, az még az új fordítás szükségességének és nyilvánvaló előnyeinek tárgyilagos elismerése mellett sem tud szakítani Bibliájával. Mert az Ige adott szövege éppen a folyamatos liturgiai (közös) és áhitatbéli (egyéni) használattal lesz számára a közös és ugyanakkor személyes Szent Biblia.

b) A recepció tekintetében lényeges tényezők lehetnek azok a szubjektív képzetek, amelyek az Igéről vallott hitünkhöz társulnak: ha Isten Igéje hiteles, megbízható és szilárd, akkor annak szövegében is szilárdnak, változatlanoknak kell lennie. A szövegében hosszabb ideig változatlan fordítás pedig azt tűnik érzékeltetni, hogy kiállta az idők próbáját, megtörtént a közösség általi recepciója, és így be is vált. Mindez pedig megerősíti a fordítás tekintélyét és hitelességét.

A folyamatosan használt és kevésbé módosított fordítás idővel archaikussá válik, s ennek hátrányai is vannak. Viszont az ilyen fordítás jobban össze tudja kapcsolni a hívő nemzedékeket, s nem feltétlenül távoli és idegenül hangzó. Az archaikus nyelvezet tiszteletet ébreszt az iránt, aki ekképpen szól hozzánk, és komolyságot ébresztően ünnepléses is. Veretessége súlyt ad Isten Igéjének és az istentiszteletnek is, amelyen felcsendül. Nem távolít el feltétlenül a minket jelenben megszólító Istentől, hisz ott van utána a prédikáció, amely a jelenre fordítja az Igét. A prédikáláskor viszont mindig fennállhat az a veszély, hogy általa profánná lesz az Ige. A veretesebb bibliafordítás pedig éppen ezt ellensúlyozhatja.

Az archaikus nyelvezet mindig tisztább csengésű. Alkalmasabb a szent kifejezésére, mint a jelenben beszélt nyelv. Az általunk használt nyelvezet szavaihoz elkerülhetetlenül tapad a profanitás. Az archaikus nyelvezet messzebről jön hozzánk, s így számunkra nem azonnal hozzáférhetőek azok a hajdani profán körülmények, érzelmek, asszociációk, amelyek a szavakat hétköznapivá és szentségtelenné alacsonyítják. Az archaikus nyelvezetről éppen azok a hajdani asszociációk kopnak le, amelyek a mai nyelvet profánná teszik. Az archaikus nyelvezet alkalmas eszköz a maradandó, szilárd értékek figyelmet felkeltő tolmácsolására, s az ilyen, távolabbi múltat felidéző nyelvi eszköz úgy is hat ránk, hogy képes megsejtetni a kijelentett igazságok mélységét. Mert az időbeni távolság valamiképpen a mélységet is sugallja.

Mind az archaikussá vált fordításnak, mind pedig a modern nyelvezetűnek megvannak az előnyei és hátrányai. De megfontolandó fordítási szempont volna az is, hogy ahol az eredeti szöveg archaikus vagy éppen (tudatosan) archaizál, ott a fordítás is tükrözze ezt.

A navigare necesse est régi mondást parafrázálva: *Translare necesse est.* Muzsnai László (1888–1967)⁷ pedig, aki szintén érzékelte a tekintélyessé vált bibliafordítás lekötölező

⁷ A tekei lelkész, nagyenyedi vallásánár és teológiai magántanár főleg a magyar bibliafordítás történetét kutatta (*A magyar Biblia története*. Kolozsvár 1925; II., bővített kiadás: Torda 1927). Jelentős munkái: *Életnek beszéde. Amint az hirdettetett a tekei ref. egyházban annak lelképásztorá által*. Füssy József kny., Turda-Torda 1923; *János Apoc. magyarázata*. I. füzet: 1914. II. füzet (*Vallástörténeti és irodalomtörténeti tárgyalás különös tekintettel a jános problémára*), Füssy József kny., Turda-Torda 1924; *A magyar biblia története*. Minerva, Cluj-Kolozsvár 1925; II. bővített kiadás: Füssy József kny., Torda 1927; *Az Újszövetség. Jézus evangéliumának és a keresztyén vallás írott okmányainak történeti ismertetése*. Minerva, Cluj-Kolozsvár 1926; *János evangéliumának és leveleinek magyarázata*. Füssy József kny., Turda-Torda 1926; *Károlyi Gáspár, a bibliafordító*. Minerva, Cluj-Kolozsvár 1929; *Szenczy Molnár Albert*. C. Grafica, Cluj [Kolozsvár] 1934; *Aind-Nagyenyed és református egyháza*. Kiadja: Az Egyházközség presbyteriuma. Keresztes Nagy Imre. Aiud-Nagyenyed 1936; Komáromi

erejét, s aki elsőnek hangoztatta Erdélyben az új fordítással való „barátkozás” szükségességét, ezt írta: túlzás volna a Károli szövegéhez való további ragaszkodás. Ez amúgy is annyi változtatáson ment át, hogy már alig a Károlié.⁸ „Az eredeti szöveg hű fordítása s mai nyelven való hiteles közlése az egyedüli feladat, aminek alá kell rendelni minden célt.”⁹ Egy újabb fordítás mindig szokatlan is, „a jobbat azonban hamar megszokja és megszereti az ember”.

Az Ige élő és ható; és élni és hatni akar minden ember érzékelté akadály ellenére is. Végül is ez ad bátorságot a bibliafordítóknak. Az örök Ige megszentelte és tiszta tartalommal töltötte fel a profán, sőt pogány nyelvezetet: a héber, majd pedig a koiné görög közönséges szavait; s az örök Ige e remélt csodája teszi Szent Írásá az új fordítást, amely a hit és szövegűség, az imádság és alapos tudományos munka, a merészség és alázat légkörében születik.

2.

a) Erdélyben tehát Muzsnai László üdvözölte elsőnek a beindult fordítási munkálatokat. Már 1918-ban sürgette az új fordítás, és mellette a bibliai könyvek kommentárainak elkészítését. Az igény tehát Erdélyben is megfogalmazódott. Akárcsak az Országos Református Lelkészerkezet (1913-ban), az 1921-ben megalakult Vécsei Szövetség¹⁰ is magáévá tette az új fordítás készítésének és a kommentáriródalom megalkotásának gondolatát.

Muzsnai László a Református Szemle 1955/1-es számában jelentette meg *A legújabb magyar Biblia* című írását.¹¹ A tanulmány azt is tükrözi, hogy figyelemmel kísérte a Magyarországi Református Egyházban zajló eseményeket, felelőséget érzett a készülő új Biblia iránt, és ezért így nyilatkozott: „Részint a nyilvánosság előtt, részint a szerzőkkel folytatott levelezés útján részletesen ismertettem és bíráltam az újabb fordításokat s a Biblia körüli munkákat,¹² s így jogot formálok arra, hogy ezt az új vállalkozást is részletesen ismertetem, megtevé rá észrevételeimet.”¹³

Csipkés György bibliafordítása. In: *Károli emlékkönyv*, 1940. *A Váradi Biblia, Misztótfalusi Kiss Miklós Aranyos Bibliája, Első magyar bibliafordítások*. Bibliai füzetek 1–3. Nagyenyed 1947.

⁸ Vö. Virágh Sándor: Újszövetségi revízióknak problémái. A beérkezett kritikai megjegyzések összefoglaló ismertetése. In: *Református Egyház*, 1953. június 1., 15.

⁹ Muzsnai László: A legújabb magyar Biblia. In: *Református Szemle (RSZ)* 1955. 75.

¹⁰ A szövetség 1921. augusztus 9–14-én alakult meg Vécsen. A Makkai Sándor és Tavaszy Sándor által kezdeményezett ún. baráti szövetség az egyház lelki megújítását szolgálta. Kimondták, hogy maga az egyház is felelős a társadalmi-politikai hanyatlásért, mivel nem Krisztus egyháza akar lenni, hanem csak nemzetmegtartó erő. Az egyház elsődleges feladata az igehirdetés. Minden egyéb csak Krisztus ügyének szolgálatában lesz igazi és megbecsülendő érték. A szövetség a belmissziói tevékenység szellemének terjesztésén fáradozott. Míg a lelkész-egyesület egyházi-közigazgatási és egyházpolitikai sikon igyekezett befolyást szerezni, addig a Vécsei Szövetség a lelképásztorok személyes hitéletének elmélyítését, az egyház lelki munkájának a megalapozását és megszilárdítását tartotta legfőbb feladatának. A szövetség történetét Nagy Géza (1887–1971) kolozsvári teológiai tanár írta meg: Tizenöt év a lelki egyház szolgálatában. In: *Akik kősziklára építettek*. Kolozsvár 1934.

¹¹ Ld. In: *Református Szemle (RSZ)* 1955, 71–80.

¹² Ld: Czeglédi Sándor Újszövetség fordítása. In: *RSZ* 1930, 546–553.; Kecskeméthy István Új Testamentum fordítása. In: *RSZ* 1931, 302–307.; Válasz Kecskeméthy reflexióira. In: *RSZ* 1931, 392.

¹³ Muzsnai László: A legújabb magyar Biblia. In: *RSZ* 1955, 74.

Írása egyben válasz volt arra a felkérésre, amelyet Magyarországon a *Református Egyház* hivatalos lap tett közzé 1953. június 1-jei számában.¹⁴ (Ugyanis ekkorra 40 bírálat készült el az 1951-es próbakiadáshoz, ezekben pedig mintegy 4000 változtatásra vonatkozó javaslat állt. A bizottságok azonban kevesellték a bírálatok számát, és további hozzászólásokat kértek a szakemberektől.)

Muzsnai László cikkéből azt is megtudjuk, hogy miután megalakult a Magyar Bibliatanács (1949), majd pedig megjelentek a fordítások első füzetei, ő maga kérte egy bizottsági tag útján, hogy a Romániában lakó református teológusok is bekapcsolódhassanak a munkálatokba. Így kapta meg 1951-ben az addig megjelent három füzetet, illetve 1952-ben a továbbiakat.

Mivel a fordítás szempontjait a bizottságok már korábban leszögezték, így Muzsnai már csak egy-egy igehely fordításához fűzött észrevételeit és javaslatait küldhette meg a Bizottságoknak, s ígéretet kapott, hogy figyelembe fogják venni ezeket. Bár sorai a mellőzöttség érzéséről is tanúskodnak, és azt is sajnálta, hogy így Kecskeméthy¹⁵ majdnem teljes Bibliájának kézírata sem juthatott el a fordítókhoz, hozzáállása egyértelműen építő volt: felajánlotta segítségét. Üdvözölte az új fordítást célzó törekvést. Az általa is sürgetett vállalkozás nagy jelentőségét pedig abban látta, hogy a református és evangélikus szakemberek más protestáns felekezetűek munkatársi segítségét is igényelték, s hogy a szakemberek félre tudták tenni a felekezeti érdekeket. Továbbá abban is, hogy a magyar bibliafordítás ezennel külső, azaz a Brit és Külföldi Bibliatársulat segítségével nélkül készül.¹⁶ Az új fordítás előnyeinek kifejtése mellett őszintén örült annak is, hogy a Bizottság bátran mert változtatni a liturgiális használatú szövegeken; és azzal a megállapítással zárta tanulmányát, hogy mindkét bizottság „alapos és jó munkát végzett”.¹⁷ Muzsnai mindenekelőtt személyes meggyőződésének adott hangot; de ezzel tudatosan igyekezett is átfórmálni az erdélyiek szubjektív hozzáállását.

Muzsnai László után Tőkés István szólott hozzá az új fordítás kérdéséhez. *Hozzászólás az új magyar bibliafordításhoz* című cikke¹⁸ megismételte és felerősítette azt a hangot, amit Muzsnai csak nagyon szűkszavúan és óvatosan pendített meg; éppen azért, hogy ne váljék elsődlegessé az az érzés, amely akadályozná a vállalkozással való azonosulást. Tőkés István ezt írta: „...meggyőződésünk szerint semmi akadály nem lett volna annak, hogy a Romániai Népköztársaságban lévő Református Egyház esetleg a munkálatokba is bekapcsoltsák. Nem vesszük rossz néven magyarországi testvéreink, ha fájdalommal említjük ezeket. Talán lesz egy Bibliánk, amelyet hálás szívvel adoptálunk, de nem lesz olyan Bibliánk, amelynek fordításáért dolgoztunk és imádkoztunk. A könnyebb részt nyertük, de nem a jobbat.” Miután pedig a fordítás alapszempontjai már régen megszülettek, már „csupán gyakorlati jelentőség nélküli észrevételezések hangozhatnak el.”¹⁹

¹⁴ Virágh Sándor: *Újszövetségi revízióink problémái. A beérkezett kritikai megjegyzések összefoglaló ismertetése.* (8–17.)

¹⁵ Kecskeméthy Csapó István (1864–1938). Majdnem teljes bibliafordítása 1929 júniusa és 1935 januárja között készült el. (*BIBLIA. Kecskeméthy István fordítása.* Szerkesztette: Adorjáni Zoltán, Bálint Ágnes, Bodó Kinga, Gálfalvy Ágnes. Kolozsvár 2002. Előszót írt hozzá *Az elrejtett kín* címmel Visky Ferenc. Utószóval látta el Sipos Gábor: *Kecskeméthy István bibliafordításának kéziratáról.*)

¹⁶ Uo. 74–76.

¹⁷ Muzsnai László: A legújabb magyar Biblia. In: *RSZ* 1955, 80.

¹⁸ Ld. In: *RSZ* 1956. 12–16.

¹⁹ Tőkés István: *Hozzászólás az új magyar bibliafordításhoz.* In: *RSZ* 1956, 12.

Ezek voltak azok az első – és tekintélyes személyek által kinyilvánított – rezdülések, amelyek szerényebb, illetve határozottabb formában adtak hangot az erdélyi érzéseknek. Az érzések gondolatokká formálódtak, megfogalmazódtak is, ezek pedig tudatos-sá tették a romániai Református Egyház hozzáállását a készülő új fordításhoz.

Ezt a mozzanatot nem lehet figyelmen kívül hagyni az erdélyi recepció felvázolásakor; sem pedig azt tudatot, hogy az erdélyi egyház úgy tekintett magára, mint aki eddig is hozzájárult a bibliafordítói munkához. Az 1908-as revízió mögött ott volt Kenessey Béla (1858–1918) biblikus professzor, Málnási Bartók György (1882–1970)²⁰ és Kecskeméthy István.²¹ Muzsnai biblikus munkássága, Kecskeméthy kiemelkedő bibliafordítói és bibliamagyarozói tevékenysége, majd pedig teológiai munkájának koronája, az általa lefordított Biblia tények voltak. Ugyanígy korábról Pécsi Simon fordításrészletei (1638), valamint Heltai Gáspár és társai, Gyulai István, Ozorai István és Vizaknai Gergely bibliafordításai (1551–1556). Ezek azt a tudatot táplálták, hogy Erdélyben régi és közelebbi tradíciója van az ilyen jellegű munkának, és hogy így Erdély potenciálisan hozzájárulhatott volna az új fordítás elkészítéséhez.

A Muzsnai László és Tőkés István által fájdalommal tudomásul vett történések már a múltéi. Az ifjabb generációk már mit sem tudnak róluk. Megmásítani őket ugyan nem lehet, tanulságuk azonban a jelené és jövőendőé.

b) De a mellőzöttség és a fájdalom jogos érzését és hangját végül is lecsitította a tudatosan épített pozitív hozzáállás. És nem csupán ennyi történt. 1971-től egy olyan új rovat jelent meg a Református Szemle hasábjain, amely a bibliafordítás kérdéseivel foglalkozott.²² Ebben a rovatban olvashatjuk éppen Tőkés István tollából: „...megjegyezzük és ismételjük, hogy a folyóiratunkban megjelenő fordítási tanulmányok nem kritikát jelentenek a figyelembe vett eddigi bibliafordítások irányába. A cél ugyanis nem valamely korábbi átültetésnek a megbírálása, hanem *útkeresés* az új fordítás számára.”²³ Majd ugyancsak ő jegyzi a rovatban megjelenő tanulmányok elé: az a cél, „hogy olvasóink *bekapcsolódjanak* az Ige szerinti fordítói felelősség hordozásába, s ugyanakkor ösztönzést nyerjenek a szolgálat imádságba foglalására, és ugyanaz a szolgálat végzésére.”²⁴

Ez utóbbi mondatok immár szép bizonyosságai annak, hogy a hitbeli felelősség és közösségvállalás végül is legyőzte a sérelmeket, s ez a hozzáállás immár nem állított gátat az erdélyi recepció elé. Az új fordítás megjelenése után készült Szemle-tanulmányok pedig szem előtt tartják a frissen kiadott Bibliát.

A magyarországi munka egyben felébresztette és termékkennyé tette a bibliafordítás szolgálatának erdélyi erőit. Ez a Református Szemlét szerkesztő Tőkés Istvánnak is

²⁰ Az ő nevéhez fűződik Jakab levelének fordítása: Jakab levele. In: *Theológiai Szaklap*, 3. évf. 1905, 5–20., 105–124.; illetve: *A Jakab levele. Tanulmány az őskeresztény irodalom köréből*. Kolozsvár 1908. A 96 oldalas tanulmány az előbbi dolgozat bővített változata; első része Jakab levelének fordítását s ennek filológiai és bibliká-teológiai magyarázatát nyújtja.

²¹ Bottyán János: *A Magyar Biblia évszázadai*. Református Zsinai Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1982, 106., 108.; Geréb Zsolt: Ökumenikus bibliafordítások. In: *RSZ* 1983, 108., valamint in: *Újszövetségi tanulmányok (1969–2004)*. Partium Kiadó, Nagyvárad 2005, 302.

²² A rovat címe olykor változott. 1971-ben: *Bibliafordításunk kérdései*; majd *Bibliafordítás és fordítások; Bibliafordítás és egyéb átültetések*; 1977 végétől pedig *Fordítás és exegezis*.

²³ Tőkés István: Észrevételek a Máté szerinti evangélium 5–7 fejezete fordításához. In: *RSZ* 1971, 275.

²⁴ Tőkés István: Újszövetségi bibliafordításunkhoz. In: *RSZ* 1972, 434. (A dőlt betűs kiemelések Tőkés Istvántól származnak.)

köszönhető, aki tervszerűen gondoskodott a rovat anyaga felől, és ő maga is sok fordítási kérdéssel foglalkozó tanulmányt írt a rovatba. (Lásd a függelékben a Református Szemle fordítási kérdésekkel foglalkozó tanulmányait.) Sőt az 1977/78-as tanévben pályázatot is hirdetett a teológiai hallgatók számára, ezzel a címmel: *Titusz levelének önálló fordítása és a legújabb magyar átültetések elemzése*. A Református Szemle fordítási rovatában megjelent tanulmányok 1976-tól következetesen szem előtt tartották a frissen megjelent új fordítást.

c) Az Ige új fordításban lett írott testté 1975 karácsonyára. Újtát a határok sem tartóztathatták fel. A lelkipásztorok, teológiai hallgatók és hívek Isten igéje iránti elkötelezettsége és hite olykor leleményes merészségben nyilvánult meg. Ettől kezdve nem lehetett figyelmen kívül hagyni sem a teológiai előadásokon, sem a prédikációkra való készüléskor, sem a biblikus tanulmányok írásakor; és most már szélesebb körökben is elkerülhetetlenül következniük kellett a véleménynyilvánításoknak.

B. Lőrinczy Éva, az új bibliafordítás nyelvészeti tanácsadója a Debreceni Református Teológiai Akadémián tartott előadásában (1977. április 20.) foglalta össze az új magyar protestáns bibliafordítás néhány nyelvi-stilisztikai gondját.²⁵ Ő főleg szóhasználati, nyelvtani, stilisztikai és helyesírási szempontból lektorálta a *dinamikus egyenértékűség* elve alapján készült fordítást. A Magyar Bibliatanács amellett döntött, hogy a Károli-féle fordítás elemeit csak olyan esetekben igyekeznek megőrizni, ahol ez nem ütközik a mai nyelvhasználat törvényeivel, vagy amikor ezt a szövegértelmezési okok így kívánják; illetve: amikor a már meggyökeresedett nyelvi fordulatok megváltoztatása az egyházi, liturgiai vagy irodalmi hagyományt mellőzték volna. A feltett kettős feladat szükségszerűen vonta maga után, hogy az új fordítás heterogén lett nyelvi szempontból.²⁶

B. Lőrinczy Éva azt állapította meg összegzőképpen, hogy az új fordítás mindenképpen értékelendő előrelépést jelentett. Károli Gáspár munkája páratlan és egyedülálló volt, és az iránta érzett tisztelet meghatározta a fordítók munkáját. Viszont vállalkozásuk most már utat tárt a további és szükséges újítások előtt.²⁷

Geréb Zsolt, kolozsvári újszövetséges professzor így értékelte az új bibliafordítást: az ökumenikus összetételű bizottsági tagok együttműködése nyomán háttérbe szorult az egy fordító munkájával együtt járó egyéni vonás, és jobban érvényesült a közösségi értelmezés. Üdvözlendő, hogy a fordítók – a hűség és újabb tudományos eredmények szem előtt tartása mellett – „tekintettel voltak a Károli-Biblia szókincsére, ma is élő fordulataira, az istentiszteleti nyelvben meghonosodott kifejezéseire”, s hogy a hangos felolvasás szempontját is érvényesítették. Az új fordítás „a mai magyar nyelv törvényeit, gondolkodásmódját követi és a közhasználatú nyelv általánosan ismert szókincsét használja. Kerüli a nem közérthető, táj-jellegű, elavult szavak használatát, továbbá a hebraizmusokat, a görögös fordulatokat, valamint a kihalt igeidőket is.” Kiküszöböli a monoton hangzást (az *és* kötőszó megfelelő és változatosabb fordításával, esetleg elhagyásával, illetve az *és azt mondta* bevezető formula szinonim értékű kifejezésekkel való helyettesítésével). Végül így összegez: „Az Új Biblia-fordítás mind a teológia-hallgatók, mind a lelkészek számára segítséget nyújt az Ige tanulmányozásában és az igehirdetésre való készüléskor. Mivel az Új fordítás nélkülözi a Károli-szövegben előforduló elavult, régies, érthetlenné vált szavakat, sok helyütt világosabbá válik a Biblia üzenete mind

²⁵ Ld. B. Lőrinczy Éva: Az új magyar protestáns bibliafordítás néhány nyelvi-stilisztikai problémája. In: *Confessio* 2004/4, 105–112. (Ld. még in: *Magyar Nyelv* 1978/4, 390–398.)

²⁶ Uo. 105–106.

²⁷ Uo. 111–112.

az igehirdetőnek, mind az igehallgatók előtt. A modern nyelvezetű fordítás bizonyára frissítő hatással lesz igehirdetésünk és teológiai nyelvezetünk alakulására.”²⁸

Az új fordítás megjelenése óta 30 esztendő telt el. Úgy vélem, a recepció vonatkozásában ez nem is olyan hosszú idő, ahhoz képest, hogy Károli fordítása majd 400 évig uralta a szószekeket. Igaz, idő közben sokat változott; de „az istenes vénember” iránti nagy tisztelet még azt sem látta ildomosnak, hogy neve mellé a revideálók neve kerüljön, s a többszöri átdolgozás után is a Károli Bibliaként marad meg tudatunkban.

De hogyan is állunk ma az erdélyi recepcióval?

Az idősebb nemzedékekhez tartozó lelkipásztorok és gyülekezeti tagok számára ma is inkább a revideált Károli a magyar Biblia, még akkor is, ha közülük sokan elismerik az új fordítás használatának szükségességét és azt, hogy ez inkább szolgálja az Ige jobb megértését.²⁹ E fölött nincs is mit csodálkoznunk. De érdekes, hogy míg a negyven évnél fiatalabb lelkipásztorok határozottabban nyilatkoznak az új fordítás előnyei felől (és a negyven évnél fiatalabbak a lelkészársadalom mintegy 60%-át teszik ki), csak kicsivel népesebb az a tábork (52%), amely az új fordítás használata mellett áll ki; s mintegy fele-fele arányban látják úgy, hogy a hívek az új, illetve a Károli Bibliát hallgatják szívesen. Ugyanígy nyilatkoznak azok a lelkipásztorok is, akik falusi környezetben szolgálnak. Ezen lelkészek 60%-a áll ki az új fordításra való áttérés mellett. A lelkipásztorok szerint (63%) városi gyülekezetekben is többen olvassák a régi fordítást, a városi lelkipásztoroknak mintegy 60%-a látja szükségesnek az új fordításra való áttérést.

Erdélyben tehát még mindig nagyobb súlya van a régebbi tradícióhoz való ragaszkodásnak. Azonban úgy néz ki, hogy a mérleg át fog billenni az új fordítás javára. Hiszen a mostani teológiai hallgatók és a tizenévesek már szívesebben olvassák az új fordítást.

Ismert tény, hogy az 1975-re elkészült új fordítással nem az volt a cél, hogy az teljesen kiszorítsa a revideált Károlit, s hogy a magyarországi Zsinat egyidejűleg engedélyezte mindkét fordítás liturgikus használatát.³⁰ Ma egyre világosabb előttünk: erdélyi viszonylatban az új fordítás javára szolgált, hogy két-három évtizeddel ezelőtt a zsinat nem hozott határozatot használata felől. Így nálunk valami ahhoz hasonló történt, mint hajdan, a kanonizálódás folyamatában. Az igehirdetők előbb az igehirdetés szolgálatára készülve kezdték olvasni az új fordítást, és szembesülniük kellett az új fordítást birtokló hívek kérdéseivel. Az új Biblia használatba került – egyre szélesebb körökben. A bibliaórák ifjak általában szívesebben olvasták és olvassák, s azokon a szórványvidékeken, ahol erősebb a nyelvromlás és egyre érthetlenebb a revideált Károli archaikus nyelvezete, ott a szükség kényszerít érthetőbb fordítás használatára. Azaz: mintegy természetes folyamatként következett be az új fordítás liturgikus használata; és ez az a követhető történelmi út, amely alatt egy fordítás Igévé lesz. Ezt élhet-

²⁸ Geréb Zsolt: Ökumenikus bibliafordítások. In: *RSZ* 1983, 105., 109–110.

²⁹ Az idősebb generációhoz tartozó lelkipásztorok közül valamivel többen használják a revideált Károlit (egyéni bibliaolvasás, prédikációra való készülés, liturgikus szolgálat, családlátogatás). Az ifjúsági és felnőtt bibliaórákon viszont az új bibliafordítást részesítik előnyben. Ők úgy látják, hogy a gyülekezeti tagoknak mintegy 3/4-e jobban ragaszkodik a revideált Károlihoz, viszont 61%-uk mégis szükségesnek tartja az új fordításra való áttérést.

³⁰ „Az Országos Zsinat Isten szent nevét magasztalva, hálaadással és örömmel fogadja el egyházunk törvényes rendjének megfelelően az új fordítású Bibliát és azt a Károli Bibliával egyidejűleg engedélyezi, hogy a gyülekezetek az istentiszteleteken, bibliaórákon és más liturgikus alkalmakon használhassák.” (Az 1977. jan. 20-i Zsinat.) Ld.: Bottyán János: *A Magyar Biblia évszázadai (VI. rész. A ma és holnap Bibliája)*, 152.

tük s élhetjük meg; és egyben azt is, ami titokzatos, s aminek szintén részesei lehetünk. Zsinatunk pedig azt szentesítette és rendelte el 2003. december 10-én, ami gyülekeze-teinkben már elfogadottá és liturgikussá kezdett válni.³¹

Az új bibliafordítás immár harminc éve áll rendelkezésünkre. Immár törvényesített liturgikus használata által pedig egyre inkább a miénk is lesz – a revidéált Károli mellett.

Függelék

Az új fordítás erdélyi recepciójához kapcsolódó írások

Muzsnai László: A legújabb magyar Biblia. In: *RSZ* 1955, 71–80.

Tőkés István: Hozzászólás az új magyar bibliafordításhoz. In: *RSZ* 1956, 12–16.

Tőkés István: A Szentírás fordításának, magyarázatának, kiadásának, terjesztésének és ismertetésének ügye. In: *RSZ* 1958, 211–217.

Kozma Zsolt: Néhány ótestamentumi textus fordítása. In: *RSZ* 1971, 448–449.

Horváth István: Megjegyzések az Ef 1,10 fordításához. In: *RSZ* 1971, 194–197.

Tőkés István: Észrevételek a Máté szerinti evangélium 5–7 fejezete fordításához. In: *RSZ* 1971, 275–280.

Horváth István: A „szelíd” bölcsesség (Jak 3,13.17). In: *RSZ* 1971, 359–362.

Horváth István: A János 1,13–14 nyelvi magyarázata és fordítása. In: *RSZ* 1972, 211–213.

Tőkés István: Bibliafordítási lehetőségek (1Kor 4,1–4). In: *RSZ* 1972, 214–218.

Horváth István: János 1,11–12 nyelvi magyarázata és fordítása. In: *RSZ* 1972, 299–300.

Tőkés István: Újszövetségi bibliafordításunkhoz. In: *RSZ* 1972, 434–448.

Horváth István: Lukács 23,2 nyelvtani feldolgozása. In: *RSZ* 1973, 42–44.

Varga László: Hozzászólás a Római levél 9,21–24 fordításához. In: *RSZ* 1973, 169–171.

Tőkés István: Forma és tartalom a bibliafordításban. In: *RSZ* 1973, 189.

³¹ „Rendelet a Biblia és a Miatyánk szövegének istentiszteleti használatáról.

A Biblia és a Miatyánk szövegének istentiszteleti használatára nézve a Romániai Református Egyház Zsinata a következőt rendeli el:

1. A Biblia használata. Szószéki és egyéb liturgiális szolgálatok rendjén a lelkipásztorok a revidéált Károli fordítású Bibliát használják, vagy a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának Bibliafordító Szakbizottsága által 1990-ben véglegesített, új fordítású Bibliát; vagy mindkettőt felváltva – a *presbitériumok erre vonatkozó határozata alapján*.

A lelkipásztoroknak és alkalmi lektoroknak javalljuk, hogy bibliaórán és más, nem kötött formájú gyülekezeti összejövetelen az új fordítást olvassák.

2. A Miatyánk használata. Szószéki és egyéb liturgiális szolgálatok rendjén a lelkipásztorok a revidéált Károli fordítású Bibliában olvasható szöveget használják, vagy a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának Bibliafordító Szakbizottsága által 1990-ben véglegesített, új fordítású Bibliát (az úgynevezett ökumenikus Miatyánkot); vagy mindkettőt felváltva – a *presbitériumok erre vonatkozó határozata alapján*.

A lelkipásztoroknak és alkalmi előimádkozóknak javalljuk, hogy bibliaórán és más, nem kötött formájú gyülekezeti összejövetelen az új fordítású Miatyánkot recitálják.

Még inkább javalljuk az ökumenikus Miatyánk-szöveg használatát az ökumenikus jellegű istentiszteleteken.

3. A Biblia és a Miatyánk két fordításának párhuzamos használatát átmeneti időre rendeljük el, és ez az átmeneti idő addig tart, amíg a Zsinat erre a kérdésre újból vissza nem tér.” Romániai Református Egyház Zsinata, 6/2003. december 10. sz. rendelete.

- Péter Endre: Az Úr imádsága. In: *RSZ* 1973, 189–191.
- Tőkés István: Figyelmeztetések a bibliafordítás történetéből. In: *RSZ* 1973, 391–399.
- Horváth Jenő: Tisztázandó bibliafordítási kérdések az Újszövetségben. In: *RSZ* 1974, 37–39.
- Tőkés István: Kísértet – kísértés. In: *RSZ* 1974, 141–144.
- Kiss János: Lélek-é a nefes-psiché? In: *RSZ* 1974, 218–220.
- Nagy László: Kol 4,17 fordítása és értelmezése. In: *RSZ* 1974, 453–456.
- Tőkés István: Márk 4,1 fordítása. In: *RSZ* 1975, 60–62.
- Tőkés István: Bocsásd meg a mi vétkeinket. In: *RSZ* 1975, 224–227.
- Tőkés István: Az 1Kor 12,27 fordítási kérdései. In: *RSZ* 1975, 318–320.
- Tőkés István: Márk 1,35 fordítási kérdései. In: *RSZ* 1975, 441–444.
- Tőkés István: A farizeus és a publikánus. Lukács 18,9–14 fordítási kérdései. In: *RSZ* 1976, 48–51.
- Tőkés István: Fordítási kérdések Róm 1,1–7-ben. In: *RSZ* 1976, 150–155.
- Tőkés István: A Rómabeliekhez írt levél 1,8–10 verseinek fordítási kérdései. In: *RSZ* 1976, 230–233.
- Kozma Zsolt: A Jn 1,5 fordítása és jelentése. In: *RSZ* 1976, 338–342.
- Borbáth Dániel: A 2Kor 4,6 fordítási kérdése. In: *RSZ* 1977, 298–300.
- Tőkés István: A Rómabeliekhez írt levél 1,14–17. verseinek fordítása. In: *RSZ* 1977, 412–416.
- Tőkés István: Fordítási kérdések a Titushoz írt levélben. 1,1–4a. In: *RSZ* 1978, 252–256. (Lásd emellett még: Adorjáni Zoltán: Titusz levelének önálló fordítása és a legújabb magyar átültetések elemzése. Pályadolgozat, kézirat. Kolozsvár 1978.)
- Tőkés István: A 2Péter 3,13–15 fordítási kérdései. In: *RSZ* 1979, 48–52.
- Tőkés István: Újszövetségi bibliafordításaink szemléje. Titus 1,4b–9 alapján. In: *RSZ* 1979, 129–131.
- Kozma Zsolt: Istent keresni (bibliafordítási kérdések). In: *RSZ* 1979, 195–198.
- Tőkés István: Az 1Kor 7,36 fordítása. In: *RSZ* 1979, 308–310.
- Borbáth Dániel: Ézs 54,10 fordítási kérdései. In: *RSZ* 1979, 444–446.
- Horváth Loránd: A 24. zsoltár költői fordításai. In: *RSZ* 1980, 44–50.
- Adorjáni Zoltán: Róm 8,2 fordítása. In: *RSZ* 1980, 194–196.
- Tőkés István: A Miatyánk fordítási kérdései. In: *RSZ* 1980, 296–299.
- Adorjáni Zoltán: A Római levél 12. fejezetének fordítása és exegézise. Szakvizsgadolgozat (kézirat). Kolozsvár 1980.
- Adorjáni Zoltán: Róm 12,6–8 fordítása. In: *RSZ* 1982, 57–59.
- Bak Áron: Hozzászólás a Róm 8,2 fordításához. In: *RSZ* 1982, 323–324.
- Geréb Zsolt: Ökumenikus bibliafordítások. In: *RSZ* 1983, 105–110.
- Árus Lajos: A Miatyánk 6. kérése. In: *RSZ* 1983, 56–57.
- Tőkés István: Magyarázatok a görög Újtestamentumhoz. In: *RSZ* 1983, 229–233.
- Nagy László: Bibliafordítási és exegetikai kérdések Tőkés István Filippi-kommentárjában. In: *RSZ* 1983, 413–417.
- Bak Áron: A tékozló fogalma Lukács evangéliumában. In: *RSZ* 1984, 76–78.
- Nagy László: Az Efézus 2,19–22 fordítása és értelmezése. In: *RSZ* 1985, 275–281.
- Kocsis Sámuel: Zsengéül. In: *RSZ* 1986, 201–107.
- Varga László: A feltámadásról. In: *RSZ* 1991, 459–463.
- Adorjáni Zoltán: 3Jn 1–2. fordítása. In: *RSZ* 1996, 133–138.

Adorjáni Zoltán: 3 János 4–5 fordítása. In: *RSZ* 1996, 434–436.

Adorjáni Zoltán: 3 János 6–15 fordítása. In: *RSZ* 1997, 156–160.

Die Rezeption der neuen ungarischen Bibelübersetzung in Siebenbürgen

Diese Studie wurde als Vortrag in Budapest am 8. November 2005 gehalten im Rahmen einer feierlichen Konferenz des Ungarischen Bibelvereins mit Thema: *Die 30 jährige neue ungarische Bibelübersetzung und die 15 jährige revidierte neue Übersetzung*.

Der erste Teil der Studie führt uns in die Problematik der Rezeption der übersetzten Bibeltex-te allgemein ein, und der zweite Teil stellt die Rezeption der neuen ungarischen Bibelübersetzung in Siebenbürgen, auch auf dem Grund einer Meinungsbefragung zwischen Pfarrern dar.

F75

ERDÉLYI PROTESTÁNS KÖZLÖNY.

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETILAP.

I. ÉVFOLYAM.
KOLOZSVÁRT, 1871, JANUÁR 12.
2. SZÁM.

Megjelenik minden esztendőben egy íven. — Előfizetési ára egy évre 6 frt., félévre 3 frt., negyedévre 1 frt. 50 kr. — Szerkesztő-ségi iroda — hová a kéziratok és előfizetések bérmentve küldendők: kulmagarateza 257 sz. —

**AZ ERDÉLYI REF. ANYASZENTEGYHÁZ
SZERVEZÉSI KÉRDÉSÉHEZ.**

II.

Első cikkemben igyekeztem világosan kifejteni nézeteimet, melyeknél fogva az erdélyi reform. anyaszentegyház új szervezetére vonatkozó két munkálattal közül, a fő-egyháztanácsi javaslat mellőztével, a köznsin tervzetét fogadnám el, általánosságban. Fentartottam azonban némely, a részletekre vonatkozó észrevételeim előadását egy második cikkre.

Igérgetem most vagyok beváltandó. De mielőtt egycsenen a részletekre térnék, néhány szempontot kell előrebecsítanom, melyek engem a részletek megítélésében is vezetnek.

Már első cikkemben kimondottam azt, hogy a protestáns egyház minden testületének s így az erdélyi reform. egyházkerület kormányzó testületeinek is képviseleti alapon kell állaniok — s egyik ok, a miért a köznsinat terjavaslatát elfogadom, az: mert a képviselet eszméjét látom benne alapul téve (ha nem is tökéletesen) keresztülvive.

A részletes tárgyalásnál látom helyét, a dolog ezen oldalra kissé szigorubb szemügyet vetni.

Képviseletet kívánok a protestáns egyházban. De kit és mit képviseljenek törvényhozó, kormányzó s ítélgetvevő hatóságai és testületei? A papságot-e? a világiakat-e?

Nem méldó kérdés, éppen itt, midőn a kezünk alatti terjavaslatban van egy testület, mely kizárólag papokból áll (a házassági törvényszék); s egy másik (a köztörvényszék), mely megkülönböztetést tesz az egyházi személyek, és a nem-egyházi személyek elleni keresetek között, s tehát ismét határvonalat húz a papok és világiak között.

Felfogásom szerint, a protestáns egyházban rendi elkülönböztetés nincsen helye; valamint elméletleg nem ismertünk külön papságot, mert az egész nép, mindnyájan „szent papság” vagyunk, s a papok csak a tanításra és a sacramentumok osztására hivatott tagjai a gyülekezetnek: úgy, ily elkülönböztetés gya-

korlati merév keresztülvitelét a legveszélyesnek kel-lene tartanunk; oly kísérletnek, mely mulhatlanul egyikre vezet két rossz közül: vagy véget nem érő versengésre a papi és világi elem közt; vagy a mi még rosszabb: hierarchiára.

Részemről a képviseletet a protestáns egyházban úgy értem, hogy minden hatóság és testület magát az egyházat képviselje.

Ez eszmének elméletleg azon mód feltele meg legjobban, ha a hatóságok és kormányzó testületek tagjai minden arra való tekintet nélkül választatának: pap-e, esperes-e, vagy világi-e, gondnok-e, ez vagy az? hanem mondvá volna: minden egyházmegye küld ennyi, meg ennyi képviselet, válaszsza, a kit akar; ha papot: papot; ha világit: világit; ha esperest, ha gondnokot: azt; ha más: más.

S valóban, ha csak a tiszta protestáns elmeletből kellene kiindulnom, semmit nem is kételkedném: ezt a módot ajánlanám.

Mintán azonban, tagadhatlan tény az, (bár nem jól van) hogy az egyházi ügyek közvetlen vezetése az egyes egyházakban legnagyobb részt a lelkeszek kezében van, ők levén a leghozzáértőbb tagjai a gyülekezetnek, úgy az egyházmegyékben is az esperesek kezében, — lehetetlen elfogadni oly képviseleti módot, mely ha az egyház ügyeiben legártasabb egyéneket nem zárna is ki szükségképp az egyházi törvényhozás- és főköormányzathól (mert hiszen választatók volnának ők is) de legalább lehetővé, sőt írtott valószínűvé tenné, hogy mellőzessenek, részint elvöl, részint személyes ellenszenvekből, részint talán esetlegből is, éppen azok, kiknek tapasztalatára, jártaságára s tárgyismeretére a törvényhozásban s kormányzatban a legnagyobb szükség van.

Mihelyt az egyház testét egy általános egyházas közszellem lelkesítend; mihelyt, az úgy nevezett, világiak túnyomó része is elevenen érezn, hogy ő ama „választott nemzetség, királyi papság, szent nép” tagja; ha úgy érleklődnek az egyházi ügyek iránt s azokat tanulmány tárgyává tenné; erejét, idejét kész volna azoknak szentelni, nem csak egy gyléslen való